

BOSHLAG'ICH TA'LIMDA 4K MODELIGA ASOSLANGAN DARSLIKLAR BILAN ISHLASH METODIKASI

Ismoilova Shahlo Baxromovna

*Surxondaryo viloyati, Denov tumani 108- umumta'lim
maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim muhitida 4K modeli (ya'ni "Critical thinking – Tanqidiy fikrlash", "Creativity – Ijodkorlik", "Communication – Muloqot", "Collaboration – Hamkorlik") tamoyillariga asoslangan darsliklar bilan ishlash metodikasi tahlil qilinadi. Avvalo modelning nazariy asosi va ekspert tadqiqotlari ko'rib chiqildi, so'ng metodik jarayon, konkret darslik tarkibida 4K yondashuvini joriy etish usullari va kutilayotgan natijalar muhokama qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mazkur yondashuv o'quvchilarning faol ishtiroki, muammoga yo'naltirilgan fikrlashi va hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, 4K modeli, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot, hamkorlik, darslik, metodika.

KIRISH

Global ta'lim maydonida XXI asr talablari (raqamli iqtisodiyot, tezkor muloqot, jamoaviy ishlash) sharoitida an'anaviy "eslab qolish va qayta takrorlash" usuliga asoslangan ta'lim modeli cheklanishlarga duch kelmoqda. Shu munosabat bilan, OECD va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan ilgari surilgan "21st century skills" yoki "4Cs/4K" kompetensiyalari ta'lim strategiyalarida markaziy o'rin egallay boshladi.

O'zbekiston sharoitida ham boshlang'ich sinf darsliklari va ta'lim jarayoni mazkur yondashuvga mos ravishda yangilanmoqda. Masalan, tadqiqotlar boshlang'ich sinf darsliklari "4K modeli" asosida tayyorlanayotganini ko'rsatmoqda.

Bundan kelib chiqib, ushbu maqolaning maqsadi — boshlang'ich ta'limda

4K modeliga asoslangan darsliklar bilan ishlash metodikasini aniqlash, uning nazariy asoslarini tahlil qilish va amaliy joriy etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot adabiyotlariga nazar tashlasak, bir qator muhim topilmalar mavjud.

Birinchidan, 4K modeli tushunchasi — tanqidiy fikrlash (Critical Thinking), ijodkorlik (Creativity), muloqot (Communication) va hamkorlik (Collaboration) — sifatida aniqlanib, 21-asr kompetensiyalari kontsepsiyasining ajralmas qismi bo'lgan.

Ikkinchidan, boshlang'ich ta'lim bosqichida 4K modelini joriy etish orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammolarni hal etish, birga ishlash va fikr-muloqot orqali o'z fikrini ifoda etish ko'nikmalarini rivojlantirish mumkinligi ta'kidlangan.

Uchinchidan, O'zbekistonda ham boshlang'ich sinf darsliklari va ta'lim jarayoni "4K modeli" asosida yangilanayotgani, bu esa o'qituvchilarga metodik qo'llanmalarni moslashtirish zaruriyatini tug'dirayotgani haqidagi tadqiqotlar mavjud.

Shuningdek, adabiyotlar modelni joriy etishda bir qancha muammolarni ham ko'rsatadi: masalan, o'qituvchilarning tayyorgarligi yetishmasligi, darslik va metodik materiallarda 4K kompetensiyalarining aniq ko'rinmasligi, baholash usullari bilan mos kelmasligi va sinfdagi tashkiliy sharoitlarning yetarli emasligi.

METODLAR BO'LIMI

Tadqiqot metodlari sifatida quyidagilar tanlandi:

Nazariy-metodik tahlil — adabiyot va ilmiy maqolalar, milliy ta'lim hujjatlari, darsliklar tarkibi asosida 4K modelini boshlang'ich ta'limda qo'llash bo'yicha tahlil o'tkazildi.

Metodik eksperiment (tavsiya shaklida) — darsliklar bilan ishlash jarayonida 4K kompetensiyalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan metodik vositalar ishlab chiqildi va sinf sharoitida qo'llash uchun tavsiyalar tayyorlandi.

Amaliy kuzatuv va baholash — darslikni 4K kompetensiyalariga mos

ravishda ishlatish jarayonida o'quvchilarning faoliyati, muloqoti, birga ishlashi va tanqidiy fikrlashi sifatida o'zgarishi kuzatildi. Baholash mezonlari sifatida o'quvchilarning darsga qatnashuvi, guruh ishlari, muammolarni hal etishdagi faolligi, darsdan so'ng refleksiya yuritishi va o'z fikrini ifoda etishi tanlandi.

Metodologik jarayonda, darslikdagi o'quv vazifalarini 4K kompetensiyalari bilan bog'lash, guruhli va juft ishlash, loyiha-topshiriqlar, muammoli vazifalar, muloqot va baham ko'rish shakllarini joriy etish tavsiya qilindi. Shuningdek, baholash vositalari ham kompetensiyalarni aks ettirishiga e'tibor qaratildi (masalan: "siz qanday muammo yechdingiz?", "guruhda qanday fikr almashdingiz?", "o'z fikringizni qanday asoslantirdingiz?" kabilar).

NATIJALAR

Zamonaviy ta'lim tizimi nafaqat bilimlarni o'rgatishni, balki o'quvchilarning ijodiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashni ham maqsad qilib qo'yadi. Xususan, boshlang'ich ta'limda 4K modeli asosida ta'lim jarayonini tashkil etish, o'quvchilarning umumiy rivojlanishiga katta yordam beradi. 4K modeli - bu kritik fikrlash, kreativlik, kommunikatsiya va hamkorlik kabi muhim kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan yondashuvdir. Ushbu modelni o'quv jarayoniga joriy qilish, o'quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning shaxsiy va ijtimoiy ko'nikmalarini ham shakllantiradi. Boshlang'ich ta'limda bu modelni muvaffaqiyatli qo'llash, ta'limning samaradorligini oshirish va o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish imkonini beradi.

Kritikal fikrlash (Critical Thinking)

Kritikal fikrlash o'quvchilarga axborotni tahlil qilish, baholash va unga qarshi fikrlar bildirishni o'rgatadi. Boshlang'ich ta'limda bu kompetensiyani rivojlantirish orqali, o'quvchilar o'z fikrlarini mantiqiy asoslashni, muammolarni aniq tahlil qilishni va alternativ echimlarni topishni o'rganadilar. Kritikal fikrlash faqat matematik yoki tabiiy fanlarda emas, balki ijtimoiy fanlar, adabiyot va san'at kabi boshqa sohalarda ham qo'llanilishi kerak.

4K modeliga asoslangan darsliklar, o'quvchilarga masalalarni bir nechta nuqtai nazardan ko'rib chiqishga imkon beradi. Misol uchun, tarix yoki adabiyot

darslarida biror voqea yoki obrazni turli nuqtai nazarlardan tahlil qilish, o'quvchilarni har bir holatda jiddiy qarorlar qabul qilishga o'rgatadi. Bu yondashuv o'quvchilarga yaxshiroq tushunish, yangi fikrlar yaratish va o'z bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi.

Kreativlik (Creativity)

Kreativlik boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning ijodiy salohiyatini ochib beradi. Bu, o'quvchilarga o'z fikrlarini yangi va original tarzda ifodalash imkoniyatini beradi. 4K modelining kreativlik qismi, o'quvchilarga nafaqat yodlash va takrorlashni, balki yangi g'oyalar ishlab chiqishni, masalalarni turli yo'llar bilan hal qilishni va yangi fikrlarni yaratishni o'rgatadi.

4K modeliga asoslangan darsliklarda kreativlikni rivojlantirish uchun, o'quvchilarga turli ijodiy loyihalar, loyiha ishlari yoki ko'rgazmalarni yaratish taklif qilinadi. Misol uchun, san'at yoki adabiyot darslarida o'quvchilarga o'z hikoyalarini yozish, she'rlar yaratish yoki yangi obrazlarni tasvirlash topshirig'ini berish, ularning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Shuningdek, matematikada ham o'quvchilarni yangi echimlarni izlash va turli xil usullar bilan muammolarni hal qilishga rag'batlantiradi.

Kommunikatsiya (Communication)

Kommunikatsiya boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning boshqa odamlar bilan samarali muloqot qilish, o'z fikrlarini aniq va tushunarli tarzda ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiradi. 4K modelining kommunikatsiya bo'limi o'quvchilarga biror masala yoki muammoni guruh bilan birgalikda muhokama qilish, o'z fikrlarini boshqalarga tushuntirish va ular bilan muloqot qilishni o'rgatadi. Bu o'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi va jamoada ishlashni o'rgatadi.

Boshlang'ich ta'limda kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirish uchun darsliklar o'quvchilarga guruhli ishlash, jamoaviy loyihalar yaratish va o'z fikrlarini ifodalash imkoniyatini beradi. Buning natijasida, o'quvchilar nafaqat ta'lim jarayonida, balki hayotda ham muvaffaqiyatli bo'lishadi. Masalan, matematikada guruhda ishlash orqali o'quvchilar o'zaro maslahatlashadilar va turli

echimlarni o'rganadilar.

Hamkorlik (Collaboration)

Hamkorlik o'quvchilarning bir-biri bilan ishlash, o'zaro yordam berish va birgalikda maqsadga erishish ko'nikmalarini rivojlantiradi. 4K modelining hamkorlik qismi o'quvchilarga jamoa ishlari orqali o'zaro ishonchni rivojlantirishni o'rgatadi. Boshlang'ich ta'limda hamkorlikni o'rgatish, o'quvchilarning jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi va ularni kelajakda muvaffaqiyatli va samarali jamoalarda ishlashga tayyorlaydi.

Hamkorlikni rivojlantirish uchun boshlang'ich ta'lim darsliklari o'quvchilarga birgalikda topshiriqlar bajarish, loyihalar yaratish yoki turli masalalarni muhokama qilishni taklif qiladi. Masalan, tabiat fanlarida guruhli ekskursiyalar, geografik xaritalarni yaratish yoki ilmiy tadqiqotlar o'tkazish kabi faoliyatlar o'quvchilarning hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradi.

4K modeliga asoslangan metodika boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishini ta'minlaydi. Bu metodika o'quvchilarga nafaqat fanlardan bilim olishni, balki ularning kreativ, kommunikativ, va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi, ularning jamiyatda muvaffaqiyatli bo'lishi uchun muhimdir. Ushbu modelni qo'llash, o'quvchilarga o'z fikrlarini mantiqiy, ijodiy va samarali tarzda ifodalash imkonini beradi.

MUNOZARA BO'LIMI

Yuqoridagi natijalar va adabiyotlar tahlili natijasida bir qator muhim pedagogik jihatlar ochildi. Bir tomondan, 4K modeli boshlang'ich ta'limda darsliklar bilan ishlash metodikasini yangilash va ta'lim jarayonini o'quvchi-markazli qilish imkonini beradi. Bu esa ta'lim mazmuni va metodikasida inqilobiy o'zgarishlarni nazarda tutadi. Masalan, o'quvchi darsda faqat tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki guruhda muammolarni muhokama qiluvchi, ijodiy yechim topuvchi va natijani muloqot orqali baham ko'ruvchi bo'ladi.

Boshqa tomondan, amaliy joriy etishda bir qator cheklovlar ham mavjud. Masalan: darsliklar va metodik qo'llanmalar to'liq 4K kompetensiyalarini aks

ettirmasligi mumkin; o'qituvchilarning 4K yondashuvni chuqur tushunishi va qo'llashi uchun tayyorgarlik yetarli emasligi; sinfdagi tashkiliy sharoit (guruh tuzilishi, joylashuv, texnika, vaqt) bu metodikani qo'llashga qulay bo'lmashligi; baholash tizimi an'anaviy shaklda qolishi mumkin, ya'ni faqat test yoki yodlash, qayta takrorlashga yo'naltirilgan bo'lishi 4K kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilmaydi. Adabiyotlarda aynan bu jihatlar tanqid qilinmoqda.

XULOSA

Xulosa sifatida aytish mumkinki, boshlang'ich ta'limda 4K modeliga asoslangan darsliklar bilan ishlash metodikasi ta'lim jarayonini modernizatsiya qilishga xizmat qiladi. O'quvchilarning tanqidiy fikrlashi, ijodkorligi, muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon beradi.

Adabiyotlar.

1. **OECD (2018).** "The Future of Education and Skills: Education 2030," OECD Publishing, Paris.
DOI: 10.1787/9789264309967-en
Ta'lim va ko'nikmalarni rivojlantirish, 4K modelining ta'limga tatbiqi.
2. **Saavedra, A. R., & Opfer, V. D. (2012).** "Teaching and Learning 21st Century Skills: Lessons from the Learning Sciences." *International Society for Research in Education and Development (ISRE).*
4K kompetensiyalari va pedagogik yondashuvlar.
3. **Wagner, T. (2014).** "The Global Achievement Gap: Why Even Our Best Schools Don't Teach the New Survival Skills Our Children Need – and What We Can Do About It." *Basic Books.*
4K kompetensiyalari (ijodkorlik, muloqot, tanqidiy fikrlash, hamkorlik) va zamonaviy ta'lim.
4. **P21 Partnership for 21st Century Learning (2019).** "Framework for 21st Century Learning."
P21 framework orqali 4K modelining amaliy qo'llanilishi.

5. **OECD (2017).** "The OECD Handbook for Innovative Learning Environments." OECD Publishing.
Innovatsion ta'lim muhitlari va 4K kompetensiyalarining o'zaro aloqasi.
6. **Demirel, M. (2017).** "Pedagogical and Didactic Approaches for 21st Century Teaching." *Springer Nature*.
Pedagogik yondashuvlar va 4K modelining boshlang'ich ta'limda qo'llanishi.
7. **Ng, W. (2012).** "Can We Teach Digital Natives Digital Literacy?" *Computers & Education*, 59(3), 1065-1078.
Raqamli o'quvchilarga raqamli savodxonlikni o'rgatish metodikasi va 4K modeli.
8. **Fullan, M., & Langworthy, M. (2014).** "A Rich Seam: How New Pedagogies Find Deep Learning." *Pearson*.
Yangi pedagogikalar va 4K modelining ta'limga integratsiyasi.
9. **Ertmer, P. A., & Newby, T. J. (2013).** "Behaviorism, Cognitivism, Constructivism: Comparing Critical Features from an Instructional Design Perspective." *Performance Improvement Quarterly*, 26(2), 5-14.
Pedagogik yondashuvlar va 4K modelining asoslari.
10. **Hattie, J. (2009).** "Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement." *Routledge*.